

მირიან მახარაძე
Mirian Makaharadze

საქართველოში ოსმალთა სანჯაყების ჩამოყალიბების
პირველი მცდელობა და მისი შედეგები¹
The First Attempt to Establish Ottoman Sanjaks in Georgia
and Its Outcomes

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: საქართველო; ოსმალეთი; სანჯაყი; ბაგრატი; ფეჩევი
Key words: Georgia; Ottoman Empire; Sanjak; Bagrat; Pechevi

¹ ნაშრომი შესრულებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის – FR -21-2069 – ფარგლებში.

ოსმალთა ისტორიკოსი იბრაჰიმ ფეჩევი გადმოვცემს, რომ 1536 წელს ოსმალებმა სამცხეში გარკვეული ტერიტორიები დაიპყრეს და სანჯაყები დააარსეს. აღნიშნული ისტორიკოსის ცნობები საქართველოს შესახებ 1964 წელს გამოსცა აკადემიკოსმა სერგი ჯიქიამ. ზემოდ ნახსენები ისტორიკოსი შემდეგნაირად გადმოვცემს არზრუმის ბეგლარბეგის სამცხეში შემოსვლას: „943 წლის წმინდა მუჰარემს [1536 წლის 4 ივლისს] ბაიბურთის მართებელმა სახელოვანმა ემირმა მეჰმედ ხანმა მაგ [ბაიბურთის] მხარის ძლევამოსილი ჯარი, თავდასხმელთა რაზმი გაიწვია და, ლაშქარი რომ შეკრიბა, შეესია საქართველოს და დაიწყო მისი აოხრება. ამასობაში ქართველი ურჯულოებიც მომზადებულიყვნენ და ისლამის ლაშქარს წინ აღუდგნენ. დიდი ომისა და ბრძოლის შემდეგ გამარჯვება ისლამის [ლაშქარს] ერგო. აურაცხელი დასამინებელი ურჯულო განყდა. გადარჩენილები, რომ დაიფანტნენ, ასქერები ეძგერენ საშოვარს და იმდენი ნადავლი ჩაიგდეს ხელში, რომ გადმოცემა ძნელია. ასეთი მაგალითის შემდეგ სამმა-ოთხმა სასანჯაყო ადგილის [მოსახლეობამ] მორჩილება გამოაცხადა და სულტანს ვალისა და მართებლის დანიშვნა სთხოვა“ (ფეჩევი 1964:25).

ისმაილ დანიშმენდის ცნობით, ოსმალებმა საქართველოს დაპყრობილ ადგილებზე ოლთისის, ართვინის, ქისქიმისა და ნარმანის სანჯაყები შექმნეს. (Danışmend 1971:190). აღნიშნული სანჯაყების შესახებ გადმოცემულია არზრუმის 1538 წლის თაჰირი დავთარში, სადაც ქართული ტერიტორიები არზრუმის საფაშოსაა დაქვემდებარებული. 190 დავთრის მიხედვით, 1536-38 წლებში ოსმალებმა დაიპყრეს საათაბაგოს სამხრეთი ნაწილი, ოლთისის შემოგარენი, ასევე მათ მფლობელობაში გადავიდა იუსუფელი-სპერის გზა (Tapu, Sayı 190: y. 6b-8b).

1461 წელს მეჰმედ II-ს მიერ ტრაპიზონის სამეფოს გაუქმების შემდეგ, ოსმალები უშუალოდ გაუმეზობლდნენ საქართველოს. ვახუშტი ბატონიშვილი აღნიშნავს: „... და დაიპრა ხონთქარმან ტრაპიზონ-არზრუმი და ეკირთებოდენცა ოსმალი მცირედ-მცირედ კლარჯეთსა და ჭანეთსა“ (ვახუშტი 1954:705). XV საუკუნეში საქართველოში ოსმალების მარბიელი ლაშქრობები (მახარაძე 2005¹:179-183; მახარაძე 2005²:346-357; მახარაძე 2006:151-158; Makharadze 2010:365-372; Makharadze 2011:485-487), XVI საუკუნეში გადაიზარდა მათ მიერ ქართული ტერიტორიების თანდათანობითი ანექსიაში. უკვე სულთან სელიმ I-ის დროს სამცხის ათაბაგმა მზეჭაბუკმა ოსმალებს მორჩილების მიზნით გადასცა სპერის ციხე (სვანიძე 1990:160), რომელიც ამ პერიოდიდან საბოლოოდ ჩამოშორდა ქართულ პოლიტიკურ სივრცეს.

XVI საუკუნის დასაწყისში საქართველოში გართულებულ საშინაო ვითარებას დამატა საგარეო ფაქტორიც. ოსმალეთის იმპერიის გარდა, ჩვენ ქვეყანასთან გამეზობლდა ახლადჩამოყალიბებული სეფიანთა ირანი. მძლავრ მუსლიმურ სახელმწიფოებზე მეტად საქართველოს სახელმწიფოს უფრო აზარალებდა შინაშლილობა. ამ ფაქტის აღმოსაფხვრელად XV საუკუნის ბოლოს მიიღეს ყველაზე შემზარავი დოკუმენტი, რომელიც ერთიანი საქართველოს დაშლას გულისხმობდა, თუმცა ქართველთა ურთიერთდაპირისპირება ამით არ შეწყვეტილა. XVI საუკუნის პირველ ნახევარში ჩვენ ვხვდებით ქართლისა და კახეთის, ქართლისა და იმერეთის, იმერეთისა და სამცხის, იმერეთისა და სამეგრელოს დაპირისპირებებს. ასე მაგალითად, XVI საუკუნის დასაწყისში, იმერეთის მეფე გორის ციხეს ალყას შემოარტყავს, ტრაპიზონის ვალი უფლისწული

სელიმი კი, სამცხის ათაბაგთან ერთად ქუთაისში შემოდის (Makharadze 2021). აღსანიშნავია, რომ სამცხე-საათაბაგოს პოლიტიკური ელიტა არ ერიდებოდა უცხო დამპყრობლების ძალა თავისი ინტერესების სასარგებლოდ გამოეყენებინა. ჯერ კიდევ XV საუკუნის 60-იან წლების დასაწყისში საათაბაგოს მთავარმა ყუარყუარე II-მ საქართველოს მეფის წინააღმდეგ გალაშქრებაში დახმარება სთხოვა თეთრბატკნიანთა მბრძანებელ უზუნ ჰასანს (მახარაძე 2008:124-127) და მას ერთგულება გამოუცხადა, ხოლო უკვე 70-იან წლების დასაწყისში, თერჯანის ბრძოლის წინ, უზუნ ჰასანისგან შევიწროვებულმა ყუარყუარემ ნებაყოფლობითი მორჩილება გამოუცხადა ოსმალებს (მახარაძე 2018:180).

საქართველოს სამეფოს ოფიციალურად დაშლის მიუხედავად, საქართველოს „სამეფოთა“ მეთაურებს არ შეუწყვეტიათ ბრძოლა სამცხე-საათაბაგოს ქართულ პოლიტიკურ სივრცესთან დაბრუნებისათვის. ამ მხრივ განსაკუთრებით აქტიურობდა იმერეთის მეფე ბაგრატ III. ვახუშტი ბატონიშვილი შემდეგნაირად გადმოგვცემს ბაგრატის სამცხეში ლაშქრობას: „არამედ შემდგომად ამისა მოიწესნა შური იმერთა მეფემან ბაგრატ მზეჭაბუკ ათაბაგისა, რაჟამს მიჰყვა ოსმალთა იმერეთსა ზედა და კუალად ყუარყუარესიცა, რამეთუ მიჰყვა გიორგი მეფე იერუსალიმს და არა ბაგრატს. და კუალადცა იხილა შეაგება სამცხისა შაჰ ისმაილისაგან და მოოწრება, და რამეთუ მოკუდაცა გიორგი მეფე ქართველთა. ამისთჳს ეზრახა დადიან-გურიელსა და ალუთქუა გურიელსა, რომელსაც ეპყრა პირველ სამცხისანი.

ესე განიზრახა გურიელმან და მიერთო ბაგრატს. ხოლო დადიანი უნებლიეთად შიშისათჳს მიერთო იგიცა ბაგრატს. ამათ ყოველთა შეკრებულთა გარდმოვლეს მთა ფერსათისა სპითა სრულიად იმერეთისათა, რათა დაიპყრას სამცხე ბაგრატ და შურ-აგოს ატაბაგსა ყუარყუარეს. მცნობმან ყუარყუარემ შემოიკრიბნა სრულიად სპანი საათაბაგოსანი და ეწყუნენ ურთიერთს მურჯახეთს და იქმნაცა ბრძოლა ძლიერი, ქ'სა ჩ'ფლე, ქარ. ს'კგ და მოსწყდნენ ორგნითვე ურიცხუნი არამედ შემდგომად იძლია ათაბაგი ყუარყუარე, შეიპყრეს ყუარყუარე და მოართუეს ბაგრატს. ხოლო ბაგრატ პატიმარ-ჰყო ყუარყუარე იმერეთს და მოკუდა პატიმრობასა შინა ყუარყუარე ათაბაგი“ (ვახუშტი 1954:712-713).

აღნიშნული ფაქტი გადმოცემულია ქართლის ცხოვრების პირველ (ეგნატაშვილი 1954:354) და მესამე ტექსტში (ქართლის ცხოვრება 1954:498).

ბაგრატ III გამოცდილი პოლიტიკოსი იყო. სამცხის დაპყრობის მიზეზი არ იყო მხოლოდ ათაბაგებზე შურისძიება, როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი გადმოგვცემს, არამედ იმერთა მეფეს კარგად ესმოდა, რომ მის სამფლობელოს მუსლიმური სახელმწიფოების საფრთხე სწორედ სამცხედან დაემუქრებოდა და ხელსაყრელ მომენტს ელოდებოდა საათაბაგოს დასამორჩილებლად.

ბაგრატ III შიდაპოლიტიკური საკითხების მოგვარების შემდეგ, სამცხის დასალაშქრად ხელსაყრელ საგარეო მომენტს ელოდებოდა. ამგვარ მომენტად კი მიიჩნია ოსმალთა მბრძანებლის სულეიმან I-ის ირანის წინააღმდეგ პირველი ლაშქრობის შემდგომი პერიოდი. მაშინ, როდესაც შაჰ თამაზს ძალების მოკრება სჭირდებოდა და მისი მზერა შირვანისკენ იყო მიმართული,

ხოლო სულეიმანი სტამბულში იმყოფებოდა. ამასთან ერთად 1535 წელს ოსმალებმა სამცხის საზღვართან ჩამოაყალიბეს არზრუმის საბეგლარბეგო, რომელსაც მომავალში უნდა ეტვირთა საათაბაგოს ტერიტორიის თანდათან ათვისება. მიუხედავად იმისა, რომ არზრუმი იმდენად იყო დანგრეული, რომ მის პირველ ბეგლარბეგს, რეზიდენცია ბაიბურთში ჰქონდა (Aydin 1998:88).

1535 წელს იმერეთის მეფე, თავის ქვეშევრდომებთან დადიანთან და გურიელთან ერთად, სამცხეში შეიჭრა. მურჯახედის ბრძოლაში დაამარცხა სამცხის ათაბაგი ყვარყვარე III და ტყვედ აიყვანა. ეს უკანასკნელი ტყვეობაში გარდაიცვალა. სამცხის დიდგვაროვანმა ოთარ შალიკაშვილმა, ათაბაგის მცირეწლოვან ძე ქაიხოსროსთან ერთად ოსმალეთს შეაფარა თავი.

ფაჰრეთინ ქირზიოღლუ გამოთქვამს ვარაუდს, რომ ვახუშტის ცნობაში ბაგრატ III-ს მიერ სამცხის დაპყრობა არასწორადაა დათარიღებული და აღნიშნული დაპყრობა განხორციელდა არა 1435, არამედ 1436 წელს (Kırzioğlu 1998:162), რაც ქართული წყაროების ანალიზით არ დასტურდება. 1436 წლის თარიღის საფუძველზე, თურქი მკვლევარი სადიქ ბილგე ვარაუდობს, რომ არზრუმის ახლად დანიშნული საბეგლარბეგოს ბეგლარბეგი და ბაგრატ III ერთობლივად მოქმედებდნენ სამცხე-საათაბაგოს მბრძანებლის წინააღმდეგ (Bilge 2005:41). აღნიშნული ვარაუდიც საფუძველს მოკლებულია, რადგანაც ბაგრატი ათი წლის განმავლობაში ებრძოდა ოსმალებს და მათ წინააღმდეგ გალაშქრებას სთხოვდა არა მარტო ქართველ მეფე-მთავრებს, არამედ სეფიანთა ირანსაც.

1535-1541 (1543?) წლამდე სამცხეში განვითარებული მოვლენების შესახებ ქართული წყაროები არაფერს გვუჩვენებენ და ამ დანაკლისის შევსებას, ჩვენ შევეცდებით ოსმალური წყაროების მიხედვით.

სანჯაყთა დაარსების მცდელობა

1536 წელს არზრუმის ახლადდანიშნული ბეგლარბეგი სამცხეში შემოდიხ. გალიპოლელი მუსტაფა ალის მიხედვით, ოსმალებმა ბარაკანის ციხე და ფანაკის მხარე აიღეს (Mustafa Ali 2019:133), ხოლო მურადნამეში გადმოცემულია, რომ არზრუმის ვალი, მეჰმედ ფაშა, მამირვანში შეიჭრა და ოლთისისა და ფანაკის ციხეები აიღო (Kırzioğlu 1998:163). როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ამ შემოსევის შესახებ ცნობებს გვანჯდის იბრაჰიმ ფეჩევი: „დიდი ომისა და ბრძოლის შემდეგ გამარჯვება ისლამის [ლაშქარს] ერგო. აურაცხელი დასამინებელი ურჯულო განყდა. გადარჩენილები, რომ დაიფანტნენ, ასქერები ეძგერენ საშოვარს და იმდენი ნადავლი ჩაიგდეს ხელში, რომ გადმოცემა ძნელია. ასეთი მაგალითის შემდეგ სამმა-ოთხმა სასანჯაყო ადგილის [მოსახლეობამ] მორჩილება გამოაცხადა და სულტანს ვალისა და მართებლის დანიშვნა სთხოვა“ (ფეჩევი 1964:25). ცნობაში გაუგებარია ბოლო წინადადება, სადაც საუბარია, თითქოსდა დაპყრობილმა ქართველმა მოსახლეობამ სთხოვა სულტანს ვალისა და მართებლის დანიშვნა. ბაიკალის მიერ გადმოთურქულებულ ვარიანტში და თვით დედანში კვითხულობთ, რომ „არზრუმის ფაშამ სამი-ოთხი სასანჯაყო ადგილი დაიპყრო, რომლის მოსახლეობამაც მორჩილება გამოაცხადა და [არზრუმის ფაშამ] სულტანს სანჯაყის მმართველების დანიშვნა სთხოვა“ (Peçevi 1981:140-141). წინამდებარე ცნობის საფუძველზე, ზო-

გიერთი ქართველი და თურქი მეცნიერი ვარაუდობს, რომ ეს იყო საქართველოს ტერიტორიაზე ოსმალთა სანჯაყების პირველი დაარსება (სვანიძე 1971:57; შენგელია 1979:31; მამისთვალისშვილი 2009:143; Kırzioğlu 1998:163-168; Aydın 1998:88, Danişmend 1971:190), რაც საკამათოდ შეიძლება მივიჩნიოთ. უფრო მართებული იქნებოდა გვეთქვა სანჯაყების შექმნის მცდელობა.

სტამბულის საპრეზიდენტო ოსმალურ არქივში დაცულია არზრუმის აღწერის დავთარი. მისი შიფრი 190-ია. აღნიშნული დავთარი 1538-39 წწლებშია შედგენილი და მასში შესულია ლივანეს მხარე (Tapu: y, 6b-8b).

ფართოთინ ქირზიოღლუ ვარაუდობს, რომ ოსმალებმა დაპყრობა განახორციელეს სპერი-ართვინის მთელ რეგიონზე (Kırzioğlu 1998:162), თუმცა დავთარში ნათლად არის ასახული, რომ ოსმალებმა დაიპყრეს ფერთექრექისა და თორთუმის სოფლები (Tapu:y, 6b-8b). და არა ართვინის მხარე. დავთრის მიხედვით დაპრობილი ტერიტორიები ქულ ალა მემედ ფაშას დაუქვემდებარეს და 40 ათასი ახჩა გადასახადი შეანერეს.

ქართული წყაროები 1535-1541 (1543) წლებში განვითარებულ მოვლენებზე არაფერს ამბობს. ფაქტია, რომ ბაგრატი ცდილობს სამცხეში თავისი ძალაუფლება განამტკიცოს და სამცხე პოლიტიკურად და რელიგიურად დაუმორჩილოს იმერეთის სამეფოს. საქართველოს ხელნაწერთა ინსტიტუტის არქივში H – 375 ხელნაწერში დაახლოებით 1535/36 წლის მინაწერში კავკასიელები ტაოს ერისთავები არიან (ჯოჯუა 2015:364-365). XVI საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველოში 5 საერისთავო არსებობდა, სამი დასავლეთ საქართველოში – ოდიში, გურია და რაჭა, ორი აღმოსავლეთში. აღსანიშნავია, რომ სწორედ ოდიშისა და გურიის საერისთავოების მაშველი ჯარით იყო წასული ბაგრატ III სამცხის წინააღმდეგ. XV საუკუნის 60-იან წლებამდე საათაბაგოშიც არსებობდა ტაოს საერისთავო, რომელსაც ფანასკერტელები მეთაურობდნენ, თუმცა ყვარყვარე II-მ, საქართველოს მეფესთან დაპირისპირების დროს, როგორც მეფის ხელისუფლების დასაყრდენი ეს საერისთავო გააუქმა. ბაგრატმა, საათაბაგოს დამორჩილების შემდეგ, აღადგენს ამ საერისთავოს და მას დღევანდელი იუსუფელი-სპერის გზის, იმ პერიოდის საფეოდალო სახლის მფლობელ კავკასიძეთა გვარს გადასცემს. სწორედ მის საერისთავოში შემოდიან ოსმალები.

დანამდვილებით არ შეიძლება ითქვას მოხდა თუ არა ოსმალების დაპირისპირება ამ პერიოდში იმერეთის მეფესთან, თუ ეს ბრძოლა მხოლოდ ახლადდაარსებულ საერისთავოს მბრძანებელ გიორგი კავკასიძესთან მოხდა, ფაქტი ისაა, რომ ოსმალური წყაროების ანალიზის საფუძველზე, ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ოსმალებმა დაიპყრეს საქართველოს სამხრეთი რეგიონები, რომელსაც XV საუკუნეში ფანასკერტელთა გვარი, ხოლო ბაგრატის მიერ სამცხის დაპყრობის შემდეგ, კავკასიძეთა გვარი ფლობდა. ასევე შეიძლება გამოითქვას ვარაუდი ოსმალთა ამ ტერიტორიაზე შემოჭრისა. 1. შესაძლებელია იგი ბაგრატის მიერ სამცხის დაპყრობამ გამოიწვია და 2. შესაძლებელია ახლად გაერისთავებულ გიორგი კავკასიძეს დაუპირისპირდა ტაოს ტერიტორიაზე მყოფი ფეოდალური სახლები და მათ დახმარება ახლადწამოყალიბებულ არზრუმის გამგებელს სთხოვეს. ფაქტი ერთია, რომ ოსმალებმა დაპყრობითი ომები აწარმოეს იმ ტერიტორიაზე, რომელსაც ახალი ერისთავი ფლობდა. გიორგი კავკასიძემ სწორედ ერისთავის ტიტულის მინიჭებით მიიღო ოლთისისა და ნარმანის მხარეები, მანამდე ის კისკიმის მბრძანებელი იყო. სწორედ ამ მხარე-

ებიდან იწყება ოსმალთა ლაშქრობები და გიორგი კავკასიის საბრძანებელში გრძელდება.. აღსანიშნავია ერთი ფაქტიც, რომ ოსმალური წყაროები სხვა შემოსევებისგან განსხვავებით არ აღნიშნავენ, რომ სულთანის ბრძანებით მოხდა 1536 წლის ლაშქრობა, პირიქით ლაშქრობის შემდეგ სთხოვეს სულტანს დაპყრობილ ტერიტორიაზე სანჯაყების დაარსება.

დანიშმენდის ცნობით, ოსმალებმა საქართველოს დაპყრობილ ადგილებზე ოლთისის, ართვინის, ქისქიმისა და ნარმანის სანჯაყები შექმნეს (Danışmend 1971:163). აღსანიშნავია, რომ დახარკვისა და სანჯაყების შექმნის მცდელობის მიუხედავად, ოსმალებმა ვერ შეძლეს ამ პერიოდში, საათაბაგოში გამაგრება.

ქართველებმა დაკარგული ტერიტორიები მალევე დაიბრუნეს. ვახუშტი ბატონიშვილის გადმოცემით, უკვე 1541 წელს ოსმალები ხელახლა შემოდიან საათაბაგოს ტერიტორიაზე. მუსტაფა ფაშასთან ერთად ოსმალებს წინ მოუძღვოდნენ ოსმალეთში გადახვენილი ათაბაგობის მაძიებელი და ოთარ შალიკაშვილი. იმავე ცნობიდან ვიგებთ, რომ ქართველებმა გაიმარჯვეს და ქაიხოსრო და ოთარი იძულებული გახდნენ თავი კვლავ ოსმალეთისათვის შეეფარებინათ (ვახუშტი 1954:403).

1541 წელს ოსმალთა შემოსევის შესახებ ვახუშტის გარდა არა თუ ოსმალური, არამედ სხვა ქართული წყაროები არაფერს გვეუბნებიან. ქართლის ცხოვრების მესამე ტექსტი ოსმალთა შემოსვლას 1543 წლით ათარილებს, სადაც აღნიშნულია, რომ მოვიდნენ ოსმალთა ფაშები 22 ათასი ჯარისკაცით და მთელი სამცხე ამოსწყვიტეს. ამის მცნობელი ბაგრათი შეებრძოლა მათ და ოსმალები დაამარცხა და განდევნა, მუსტაფა ფაშა ბრძოლაში მოკვდა, ხოლო ბაგრატმა მრავალი საგანძური ჩაიგდო ხელთ და განამტკიცა სამცხეში ბატონობა (ქართლის ცხოვრება 1954:498). იგივე შინაარსია გადმოცემული პარიზის ქრონიკაში (პარიზის ქრონიკა 1980:43).

აღნიშნულ ფაქტს უნდა ასახავდეს სპარსი ისტორიკოსის ჰასან რუმლუს გადმოცემა, რომელიც აღნიშნავს, რომ 1542/43 წლებში სულეიმანმა 60 სანჯაყის ჯარი დაველისკენ (ტაო) დასაპყრობად გამოუშვა ბაგრატმა ჯარი ციხე-სიმაგრეში დატოვა, თვითონ კი ტყეს შეაფარა თავი. 10 დღის ბრძოლის შემდეგ ოსმალებმა ციხე აიღეს და ოლთისისკენ გაეშურნენ, როდესაც არზრუმის ბეგლარბეგმა მუსა ფაშამ ოლთისს ალყა შემოარტყა, ბაგრატმა მას მოციქულები გაუგზავნა და მორჩილება გამოუცხადა და ციხის გასაღებების გადაცემას დაპირდა. ოსმალებმა ჯარის ნაწილი თოფხანეში დატოვეს და თვითონ უკან გაბრუნდნენ, როგორც კი ბაგრატმა ფაშის უკან გაბრუნება გაიგო, ჯერ თოფხანეში მყოფ ოსმალთა გარნიზონი გაანადგურა, ხოლო შემდეგ მუსა ფაშას ჯარს დაენია და გაანადგურა. არზრუმის ბეგლარბეგი ბრძოლის ველზე გარდაიცვალა (ჰასან რუმლუ 1966:33). ჰასან რუმლუ ასევე გადმოგვცემს, რომ როდესაც ეს ამბავი ხადემ ალი ფაშამ გაიგო, იგი ამ მხარისკენ გამოემართა დიარბაქირის ჯარით, თუმცა ქართველი ამირები აქ არ დაუხვდნენ. ამიტომ რამდენიმე სოფელი გადაწვა და უკან გაბრუნდა (ჰასან რუმლუ 1966: 33-34). მუსა ფაშას ჯარზე ქართველების თავდასხმა აქვს გადმოცემული იბრაჰიმ ფეჩვისაც, რომელიც ამბობს, რომ 1548 წლის ლაშქრობა სწორედ, რომ შურისძიება იყო ამ ფაქტის გამო (Peçevi 1981:200; ფეჩევი 1964:26-27).

ამ პერიოდის საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობების ამსახველი ეპიზოდები შეიძლება ვეძებოთ არა მარტო ქართულ და აღმოსავლურ წყარო-

ებში, არამედ ევროპულშიც. საინტერესო ცნობაა უნგრეთის მეფე ფერდინანდის ელჩის იერონიმ ლასკის 1540 წლის 5 დეკემბრით დათარიღებულ წერილში, სადაც ნათქვამია, რომ კონსტანტინოპოლში „ჩამოვიდა სარწმუნოებით ქრისტიანი ქართველთა მეფე, რათა დახმარება სთხოვოს თურქეთს ირანის შაჰის წინააღმდეგ საბრძოლველად. მაგრამ მისი ერთგულების აქ არ სჯერათ“ (მამისთვალში 2009:143; ტარდი 1980:51).

აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში ქართლის მეფე ლუარსაბია. შაჰ თამაზისაგან დასაცავად მან დახმარება ოსმალეთის სულტანს სთხოვა, თუმცა სულტნისგან დახმარება ვერ მიიღო. მაგრამ აქვე აღსანიშნავია, რომ ლუარსაბი ვერ წავიდოდა სტამბულში. ყოველივე აქედან შეიძლება ვივარაუდოთ აღნიშნული ან ლუარსაბის ელჩობაა, ან ყვარყვარე ათაბაგია, რომელიც, როგორც წყაროებიდან ვიცით, ბაგრატის გამარჯვების შემდეგ ოთარ შალიკაშვილთან ერთად სტამბულში იყო გადახვეწილი. ქართლის მეფის ლუარსაბის ელჩობაზე უნდა იყოს საუბარი საფრანგეთის ვენეციელი ელჩის მონპელიეს მიერ მეფე ფრანსუა პირველთან გაგზავნილი წერილში, რომელიც 1441 წლის 31 მარტით არის დათარიღებული და ნათქვამია, რომ შაჰს განუზრახავს საქართველოს ერთ-ერთი მბრძანებლის სამფლობელოზე თავდასხმა. ამიტომ ქართველმა მბრძანებელმა თავისი ელჩი გაგზავნა სულტანთან დახმარების სათხოვნელად (მამისთვალში 2009:144).

1541 წელს შაჰ თამაზი ქართლში შემოვიდა და თბილისი ააოხრა. აპრილის წერილში მონპელიე საფრანგეთის მეფეს აცნობებდა ქართველებსა და სეფიანებს შორის მომხდარ ბრძოლაზე (მამისთვალში 2009:144).

ყოველივე აქედან ნათელი ხდება, რომ XVI საუკუნის 40-იან წლების დასაწყისში მიუხედავად ქართლისა და იმერეთის მეფეების ურთიერთკავშირისა, ისინი ძალაუვნებურად აღმოჩნდნენ სხვადასხვა ბანაკში. ბაგრატი უშედეგოდ ცდილობს სეფიანთა მომხრობას ოსმალთა წინააღმდეგ, ხოლო ლუარსაბი ასევე უშედეგოდ ოსმალების მომხრობას სეფიანთა წინააღმდეგ.

ოსმალები ქართველების ამ წარმატებას არ შეგუებიან. 1545 წელს სულეიმან I-მა გადამწყვეტი ბრძოლა წამოიწყო იმერეთის მეფის საათაბაგოდან განსაღვრად და როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი და ქართლის ცხოვრების მესამე ტექსტი გადმოგვცემს, ქართველების დასასჯელად მან გამოაგზავნა დიარბაქირისა და არზრუმის ბეგლარბეგები. იმერეთის მეფის ბაგრატის მხარეზე იბრძოდნენ ქართლის მეფე ლუარსაბი და გურიის გამგებელი გურიელი. ქართლის ცხოვრების მესამე ტექსტის თანახმად „მესხთა ლალატის“ (ქართლის ცხოვრება 1954:499) გამო გამარჯვება ოსმალებს დარჩათ. ბაგრატი ქუთაისში დაბრუნდა, ხოლო ოსმალებმა ათაბაგად ქაიხოსრო დასვეს.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან შეიძლება შემდეგი დასკვნის გამოტანა. მიუხედავად იმისა, რომ 1536 წელს ოსმალებმა დაიპყრეს სამცხის გარკვეული ტერიტორიები და სანჯაყების ჩამოყალიბება სცადეს, იმერეთის მეფე ბაგრატმა დაპრობილი ტერიტორიები მალევე გაანთავისუფლა, რის გამოც ოსმალებმა რამდენიმე უშედეგო მცდელობა განახორციელეს ამ ტერიტორიების კვლავ დასაპყრობად და საბოლოო ჯამში მხოლოდ 1545 წელს შესძლეს საათაბაგოდან ბაგრატი III-ის განდევნა და ათაბაგობა ქაიხოსროს უბოძეს.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ეგნატაშვილი, ბერი (1954). ახალი ქართლის ცხოვრების პირველი ტექსტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ, ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბილისი.
- ვახუშტი, ბატონიშვილი (1954). აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბილისი.
- მამისთვალისიშვილი, ე. (2009). საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია (XV-XVI სს.), თბილისი.
- მახარაძე, მ. (2005¹). ოსმალეთის პირველი თავდასხმა საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროზე, აღმოსავლეთი და კავკასია 3, თბილისი.
- მახარაძე, მ. (2005²). 1461 წლის საქართველოზე ოსმალთა თავდასხმის და ტარხიგორისტანის საკითხის შესახებ, თსუ-ს შრომები, აღმოსავლეთმცოდნეობა, ტ. 361, თბილისი.
- მახარაძე, მ. (2006). 1479 წლის ოსმალთა შემოსევა საქართველოში, შოთა მესხია 90, თბილისი.
- მახარაძე, მ. (2008). უზუნ ჰასანის მეორე ლაშქრობა საქართველოში, ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო V, თბილისი.
- მახარაძე, მ. (2018). საქართველოს ურთიერთობა მახლობელ აღმოსავლეთთან XV საუკუნის 50-70-იან წლებში (ოსმალები, თეთრბატონიანები), თბილისი.
- პარიზის ქრონიკა (1980). ცხოვრება საქართველოსა (პარიზის ქრონიკა), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო, გიული ალასანიამ, თბილისი,
- სვანიძე, მ. (1971). საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, თბილისი,
- სვანიძე, მ. (1990). საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები, თბილისი.
- ტარდი, ლაიონ (1980). უნგრეთ-საქართველოს ურთიერთობა XVI საუკუნეში, თბილისი.
- ქართლის ცხოვრება (1954). ახალი ქართლის ცხოვრება მესამე ტექსტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბილისი.
- ფეჩევი, იბრაჰიმ (1964). იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსცა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო სერგი ჯიქიამ, თბილისი.
- შენგელია, ნ. (1979). XV-XVI საქართველოს ისტორიის ოსმალური წყაროები, თბილისი.
- ჯოჯუა, თ. (2015). XV-XVI საუკუნეების ხელნაწერი კრებულის (H-375) შემადგენლობაში გამოვლენილი XV საუკუნის ორი ხელნაწერი წიგნი – ტაოს უცნობი ერისთავის გიორგი კავკასიძის (1535/1536-1545 წწ.) ფეოდალური სახლის კუთვნილი მარხვანი (H-375a) და უცნობი იშხნელი ეპისკოპოსის ჯერასიმეს დაკვეთით იშხანში, გადანერილი ზატიკი (H-375b), მრავალთავი, ტ. 24, თბილისი.
- ჰასან რუმლუ (1966). ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ვლადიმერ ფუთურიძემ, შენიშვნები დაურთო რევაზ კიკნაძემ, თბილისი.
- Aydın, Dündar (1998). Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, kuruluş ve Genişleme devri (1535-1566), Ankara.
- Bilge, M. Sadık (2005). Osmanlı devleti ve kavkasya, İstanbul.
- Danışmend, İsmail Hami (1971). İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c. 2, İstanbul.
- Kırzioğlu, M. Faretin (1998). Osmanlar'ın Kafkas—Elleri'ni Fethi (1451-1590), Ankara.
- Makharadze, M. (2010). Osmanlıların 15 Yüzyılın İkinci Yarısında Gürcistan'a Gerçekleştirdikleri Ara Seferleri, Türk Tarih Kongresi XV, Ankara: 11-15 Eylül 2006, c. 2, Ankara.

- Makharadze, M. (2011). *Tarhigoristan Uzere*, International Committee of Pre-Ottoman Studies, Trabzon.
- Makharadze, M. (2021). *İ Selim ile İ İsmail Arasındaki Çatışma ve Gürcüler*, Yavuz Sultan Selim ve Dönem Sempozyumu, 4-6 Kasım, İstanbul 2021.
- Mustafa Ali, Gelibolu. (2019). *Künü'l-Ahbar*, yayına Hazırlayan Ali Çavuşoğlu, Ankara.
- Peçevi, İbrahim Efendi. (1981). *Peçevi Tarihi*, Hazırlayan Baykal Bekir Sıtkı, c. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tapu (190). *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Sayı 190*.

As reported by the Ottoman historian İbrahim Peçevi, in 1536, the Ottomans conquered specific territories in Samtskhe and established Sanjaks there. The Ottoman entry into Samtskhe is documented in the *Kunul-ahbar* and *Muradnameh*. According to Turkish historian İsmail Danışmendi, the Ottomans created the Sanjaks of Oltis, Artvin, Kiskim, and Narman in the newly acquired Georgian regions. These mentioned Sanjaks are documented in the 1538 Tahrir Log of Arzrum, designating the Georgian territories under Erzurum's authority.

This timeframe coincides with the campaign led by King Bagrat III of Imereti into Samtskhe. In 1535, King Bagrat, accompanied by his allies, the Dadiani and Gurieli families, invaded Samtskhe. In the Battle of Murjakhedi, he defeated Atabag of Samtskhe, Kvarkvare III, capturing him. Kvarkvare III ultimately died in captivity. Otar Shalikhvili, a nobleman from Samtsakhe, sought refuge with the Ottoman Empire, along with Atabag's young son, Kaikhosro.

Fahrettin Kirzioğlu suggests an error in Vakhush'ti's account regarding the date of Bagrat III's conquest of Samtskhe, arguing that it occurred in 1436 instead of 1435, a claim not supported by Georgian sources. Sadik Bilge, based on the 1436 date, proposes that the newly appointed Sabeglarbego Beglarbeg of Erzurum and Bagrat III collaborated against the ruler of Samtskhe-Saatabago. However, this hypothesis lacks substantiation, as Bagrat had been fighting against the Ottomans for a decade and had sought support from not only Georgian kings and princes but also the Safavid Empire in Iran.

In 1536, the newly appointed Beglarbeg of Erzurum entered Samtskhe. According to Mustafa Ali of Gallipoli, the Ottomans captured the Barakan fortress and the Fanak region. *Muradnameh* narrates that Erzurum Val Mehmed Pasha invaded Mamirvan and seized the Oltis and Fanak fortresses (Kirzioğlu, p.163). As mentioned earlier, İbrahim Peçevi provides an account of this invasion, noting that "after a fierce battle, the victory was claimed by the [Muslim] forces." A significant amount of booty was acquired, causing the surviving residents to disperse, while those from Sanjak-to-be-place populations declared their submission and requested the Sultan to appoint rulers and administrators. The last sentence in the report is somewhat unclear, indicating that the captured Georgian population petitioned the Sultan for the appointment of Sanjak rulers. The Turkish translation by Baikal and even origin itself states that "Pasha of Erzurum captured three or four Sanjak areas whose residents declared submission, and [Pasha of Erzurum] appealed to the Sultan to designate Sanjak rulers." Based on this information, some Georgian and Turkish scholars assert that this marked the initial establishment of

Ottoman Sanjaks in Georgia, though this assertion is debatable. It is more accurate to describe it as an attempt to create Sanjaks.

Farettin Kırzioğlu suggests that the Ottomans conducted raids across the entire Speridartvin region (M.F. Kırzioğlu, p. 162), even though the record explicitly states that the Ottomans raided the villages of Fertekrek and Tortum, not Artvin's side. According to the document, the conquered territories were placed under the rule of Kul Agha Mehmed Pasha, who imposed a tax of 40,000 akhcha. It is worth noting that, despite the effort to pay tribute and create sanjak, the Ottomans were not able to fortify Saatabago during this period.

The Georgians quickly reclaimed the lost territories. According to Vakhushti Batonishvili, in 1541 (1543), the Ottomans once again entered the territory of Saatabago, this time led by Mustafa Pasha. The Georgians won this encounter, and Kaikhosro and Otar were compelled to go into hiding from the Ottomans.

The Ottomans were not content with this reversal. In 1545, Suleiman I initiated a decisive battle to expel the king of Imereti from Saatabago. As reported by Vakhushti Batonishvili and the third text of the Life of Kartli, Suleiman sent Beglarbeks from Diyarbakir and Erzurum to subdue the Georgians. King Luarsab of Kartli and the ruler of Guria, Gurieli, joined forces with King Bagrat of Imereti. According to the third text of Kartli's Life, the Ottomans prevailed due to the "betrayal of the Meskhetians" (Kartli's Life, p. 499). Bagrat retreated to Kutaisi, while the Ottomans besieged Kaikhosro.

In summary, although the Ottomans captured certain Samtskhe territories in 1536 and attempted to establish Sanjaks, King Bagrat of Imereti soon reclaimed these territories. Subsequently, the Ottomans made several unsuccessful attempts to recapture them, eventually handing over the title of Atabag to Kaikhosro.